

Forfatter: Holberg, Ludvig

Titel: Just Justesens Betænkning

Citation: Holberg, Ludvig: "Just Justesens Betænkning", i Holberg, Ludvig: *Værker i tolv bind 3-7: Komedier*, udg. af F. J. Billeskov Jansen, Rosenkilde og Bagger, 1969-1971, s. 5.
Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-holb07val-shoot-workid118360.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Værker i tolv bind 3-7: Komedier

Just Justesens Betænkning over COMOEDIER

Der har tilforn været Tvistighed blant Skribenter om Comoedier: nogle har holdt dem skadelige og forargelige, andre igien fornødne og opbyggelige. Cyprianus fordømmer Comoedier, sigende: adulterium discitur, dum videtur; andre Fædre igien holder dem uskyldige. Ludvig den Hellige driver Comoediantere ud af Frankrig. En anden, ligesaa gudfrygtig Konge, som han, fører dem ind igien. En Prinds de Conti skriver en heel Bog imod Comoedier, sigende: Comoediers Henseende er at oprøre Affecterne, og den Christne Religions at stille dem. En stor Theologus derimod sætter andre Forretninger til Side, og bruger sin Pen til at forsvare Skuespill. Saa at ingen Materie synes meer problematisk. Alle maa skee har ret, og de stridende Meeninger kand foreenes, naar man gjør Forskiel paa kydske og ublue Comoedier; Thi at ville forsvare en Plauti Mercator, var ligesaa daarligt, som at fordømme hans Capteivei. Men dermed, siger man, ophæves ikke Tvistigheden; thi der findes de, der tilstaae at Skuespill kand være uskyldige, men tilligemed ikke kand lide, at brave og gamle Folk drive Tiden bort med at see og læse Børne-Leeg. Andre derimod holde for, at det er fast ligesaa nyttigt at læse Comoedier som Postiller. Naar en Hugo Grotius adspørges af andre lærde Folk, hvi han gaaer med Terentium i sin Lomme, svarer han: fordi han er det værd. Vil man vide, hvad Nytte han haver af Skuespills Læsning, 454 svarer han: Børn læse et derudi, og Mænd et andet. Saa at Tvistighederne herudi ogsaa let kand ophæves; thi hvo kand nægte, at Ampitruo og Menechmei ere jo skrevne alleene for Tidsfordriv? hvo kand ogsaa nægte, at der jo er Lærdom og Morale udi Aulularia. Siger man: hvorfor menger man da saa meget unyttigt Galskab udi moralske Comoedier? da svares: hvorfor forgylde Apothekere deres Piller? det heeder jo:

Omne tulit punctum, qvi miscuit utile dulci.

Vil Moliere have Folk til at faae en Misanthrope til Livs, maa han forgylde den med en Medicin malgré lui. At mænge Galskab i Comoedier, er derfor ligesaa fornøden som at smørre Hiulene paa Vognen og at bruge Drikke til sin Mad; thi uden det første kand det sidste ikke fordøyes. Man kunde da herudi saavel som i mange andre Ting let komme overeens, naar man gaaer til den rette Kilde, og efterseer hvad som er den eeneste og rette Aarsag til slige Stridigheder.

Jeg for min Part holder det gandske unødigt at tale enten pro eller contra her udi; jeg vil kun alleene binde mig til tvende smaa Spørsmaal, som udi disse Tider ere blevne giorte ved Leilighed af disse nye anrettede Danske Comoedier, nemlig: 1. Om det strider mod visse Personers Stand og Character, at skrive Comoedier; 2. Om det er sømmeligt og anstændigt for smukke Mænds Børn, at lade sig bruge til Theatraliske Exercitier. Det første er ikke meget vanskeligt at besvare, eftersom vi have Comoedier og lystige Romaner skrevne af Førster, Grever, Baroner, Riddere, ja Præste, Munke og Jesuiter i vore Tider, og af de habileste og største Mænd udi gamle Dage, som enten skreve selv eller hialp andre derudi. De Græker havde saa stor Ærbødighed for Comoedie-Skrivere, at de foregave, Aristophanes styrkede Athenen meer ved sine Comoedier, end dens Krigs-Magt baade til Lands og Vands. Ja Kongen af Persien udi de vigtige Spørsmaal, han gjorde til de Lacedæmoniske Gesanter, spurde dem, 455 hvordan Aristophanes levede, som bemeldte Comoedie-Skriver selv vidner i et af hans Skuespill kaldet Acharnenses; hvilket omendskiønt det er hart ad lige saa meget outreret, som den Chinesiske Philosophi Meening, at en Stad ikke vel kunde regieres uden Musiqve, saa sees dog deraf, udi hvilken Agt Comoedier have været holdne af de meest skiønsomme Nationer i gamle Dage, da Skuespill vare langt fra ikke saa reene og kydske, som de ere nu omstunder, ej heller saa sindrige eller moralske. Vel er sandt, at Amphitruo og Gnieren, som Moliere har oversat af Plauti Comoedier, staaer endnu i vore Tider udi den første Classe; men Resten derimod svarer aldeles ikke dertil, langt mindre Terentii og Aristophanis Comoedier. Thi omendskiønt de, der ere Patroner af de gamle Comoedier, kand sige, som sandt er i visse Maader, at hver Nation, hvert Seculum har sin Smag, saa at det, som var den største Ziirlighed udi Grækernes Tider, meest kand skurre udi vore Ørne, og det som nu skurrer meest udi vore Ørne, kand vore Efterkommere finde meest Smag udi, hvorpaa Blackmore, en Engelænder, gir mærkelige Exempler alleene udi sin Nation: nu, siger han, finder jeg, at vor Nation har haft størst Behag udi mærkelige Hendelser og utroelige Bedrifter og vandrende Riddere, nu udi Ord af dobbel Meening, nu udi prægtig Stiil, nu udi søde og behagelige Tale-Maader, artige Indfald og Lignelser, og endelig i ubehagelig men grundig Lærdom; ligesom udi Musiqven, tilforn havde man Behag udi Harmonie, men nu udi Dissonancer og det som skurrer i Ørene: Saadant omendskiønt det ikke uden Grund fremføres til gamle Comoediers Forsvar, saa følger dog deraf ikke, at disse Tidens Mennesker ere aldeles blinde udi at dømme om gamle Skrifter; thi det, som man kalder Indfald og bon sens, er altid det samme, og omendskiønt en ikke er saa lykkelig at forstaae Originaler, kand han dog see af Oversættelser, at Achilles hos Homerum taler som en grov Vogn-Mand, og at en stor Deel af Aristophanis Indfald har ingensteds hiemme. Saa man derfor kand frit sige, at 456 de nye Comoedier saa vel udi Artighed som udi

Lærdom og Ærbarhed overgaaer de gamle, og at det derfor ikke kand tilskrives uden enten Avind eller en unaturlig Smag, at ville legge brave Folk til Last, at de nu omstunder skrive sindrige og opbyggelige Comoedier. Ja de, som stoppe deres Øren til for saadant, have lige saadan naturlig Feil paa Hørelsen, som Manden, der huggede Træer ned om sin Gaard for ikke at høre Nattegalen, og derimod fandt Behag udi at høre Frøer; eller som den Scyttiske General, der gad heller høre en Hest vrinske, end den sødste Musicalske Harmonie.

Hvad den anden Objection er angaaende, at det er u-anstændigt for smukke Mænds Børn, der ere beskikkede i sin Tid at betiene Kirker og Skoler, at bruges til Theatraliske Exercitier: Da svares der, at det, som kaldes Decorum eller Bienséance, dependerer af Landets Moder. I Engeland og Frankrig er det Landets Mode, at Præster gaae paa Comoedie og Caffee-Huse, hvorfor det ikke meer er usømmeligt. I gamle Dage var det mod Landets Mode for Mandfolk at gaae med Silke-Klæder, hvorudover det ogsaa var dem u-anstændigt. Saa snart derfor at den høye Øvrighed siger, at det ikke skal holdes usømmeligt for skikkelige Folk at lade sig bruge til Skuespill, saa bliver det strax ikke meer usømmeligt, og saa snart alle Byens Præster resolverede sig til at gaae paa Comoedien, var det dem ikke meer u-anstændigt end Geistligheden udi Engeland og Frankrig; ligesom naar en fornemme Dame vilde resolve sig til at sidde engang paa Parterren, blev det holdet for en meget anstændig Mode for Borger-Koner at gjøre det samme. Saa at alle slige Øvelser, naar de ikke ere syndige, saa snart Landets Mode siger at de ere sømmelige, blive de strax sømmelige, og saa snart den høye Øvrighed sætter andet Navn derpaa, stride de strax mod den saa kaldte Bienséance. Jeg vil ikke tale om mange brave Folk i vore Tider, der i deres Ungdom have ageret Comoedier, og siden ere bleven forfremmede til Academie, Kirker og Skoler; thi det er ligesaa let som uforholden at bevise.

457

At skrive Comoedier holde ellers nogle Folk at være ethvert lystig Hoveds Verk, da dog Erfarenhed viser, at neppe tre eller fire udi et heelt Rige findes saadant Arbeid voxne, thi der udfodres af en Comoedie-Skriver, først at han er Philosophus og har nøje udstuderet det som kaldes Ridiculum udi det Menneskelige Kiøn; for det andet at han har det Pund at igiennemhegle Lyder saaledes, at han diverterer tillige; tredie at han i sin Imagination kand forestille sig hvad Virkning den vil have paa et Theatro, thi undertiden kand den Comoedie, som er lystigst at læse, allermindst behage paa Skue-Pladsen, thi ved Kløgter og artige Indfald kand fattes det, som ikke kand vel beskrives, men er noget, som gjør et Theatrum levende; 4. at han af gode Comoediers Læsning har faaet alle de Regler i Hovedet, som derved bør i agt tages. Dog maa man tage sig vare, at man ikke søger at gjøre et Theatrum saadan levende, at man derved støder an mod det som kaldes bon sens. Det er vel fornøden at outrere Charactererne, men dog saaledes, at man ikke af en latterlig Heros gjør en gall Mand. Naar Jean de France knæpper sin Kiole bagvendt, kommer han mig i en hast for, ikke at være rigtig i Hovedet. Men naar jeg betragter, hvor daarlig Folk er at efterfølge strax end og de u-rimeligste Franske Moder, saa synes mig, at det er giørligt, ja mindre u-rimeligt, end at staae med et Glas Viin i Haanden fast en halv Time og skrike sig hæs, før man faaer den til Livs. Derimod kand jeg ikke hitte paa noget at besmykke den borgerlig Adelsmands Character; men naar jeg seer ham nu kaste sin Slaap-Rok af, nu tage den paa igjen, for at merke, om Musiqven klinger bedre udi den blotte Trøje end udi Slaap-Rokken, iligemaade naar jeg seer ham lade sig indbilde, at den Tyrkiske Keysers Søn er kommen til Paris alleene for at frie til hans Datter, saa kand jeg ikke merke, at Characteren er outrered, men at Personen er Daarekistegall, saa Boileau havde større Aarsag at censurere den borgerlig Adelsmand og den indbildte Syge, der i sin Stue lod sig creere til Doctor for at blive frisk, end den gamle 458 Mand, som Scapin fik til at krybe i Sækken. En Comoedie-Skriver maa beflicte sig paa, at de Stykker, han forestiller, ere naturlige og uden Affectation, saa at Tilskuerne skal kunde bilde sig ind, at det er Alvor. Derfor var det at ønske, at i alle Comoedier Scena var udi det Land, hvor de forestilles, at Tilskuerne kunde slippe for at fingere sig andre Lande i Hovedet, og ligesom bilde sig ind, at saa snart de have faaet deres Passeer-Seddel, de i et Øjeblik med det heele Comoedie-Huus bleve forflyttet til Rom, Grækenland, Spanien eller Frankrig. Fornuften viser ogsaa, at det maa skurre i delicate Øren, at høre en Spansk Historie forestilled paa Danske, hvorføre den Spanske Bonde, der kommer og taler Sællandsk udi Festin de pierre, behager mig ikke nær saa meget som Jeppe paa Bierget; og er derfor ingen Tvivl paa, at dersom de, der oversætte Molières Comoedier, vilde med Scena forandre Navnene og giøre ikke alleene Ordene, men heele Comoe- dien Dansk, det jo havde langt bedre Virkning. Og naar heele Comoedien skal være Dansk, saa maa ikke alleene Scena og Navnene, men og Charactererne være Danske; og er derfor adskillige fremmede Comoedier aldeles ikke bekvemme for vor Skueplads. Tartuf hos Moliere kand aldrig blive Dansk, thi Hoved-Personen er en Directeur de Conscience, som under Helligheds Skin bemægter sig Herredomme udi et Huus, hvilke slags Folk voxte alleene i de Roman Catholske Lande.

Alle Doctor-Comoedier ere ogsaa u-rimelige her i Landet, hvor den Medicinske Nation er et fornemme Folk, der aldeles ikke er befænget med de Lyder, som findes hos de smaa omløbende Medici paa endeel andre Steder. Iligemaade passer de meget Romansk forliebte Skuespill sig meget lidet her paa Stedet, og haver ikke den Grace her som udi Engeland eller andre Riger, hvor Folk henger sig af Kierlighed; thi der er gandske ikke fornøden, som nogle foregive, at enhver Comoedie skal endes med Ægteskab, thi naar en Comoedie-Skriver ikkun forestiller en Lyde med sin rette Farve, saaledes at den underviser og forlyster 459 tillige, har han i agt taget alt hvad han bør i agt tage. Saaledes havde Æsopus kundet passere for et meget

smukt Stykke, omendskiønt den Poetiske Brude-Vielse udi Enden havde været udeladt. Man maa mage det saa, at vore Tilskuere ved sindrige og moralske Skuespill faaer den rette Smag, og saa lidt som mueligt forestille lystige Eventyr, hvorudi ingen Lærdom er, paa det at visse Folk kand betages all Aarsag at tractere vore Comoedier som Børnespill og Tidsspilde, ja man maa mage det saa, at man kand sige til vore Comoediers Forsvar, at derved ikke alleene de Penge blive udi Landet, som de fremmede og u-rimelige Bander tilforn udførte, men endog at Tilskuerne anvender deres ledige Tider vel og nyttig derpaa.

Dette maa være nok talt om Comoedier udi Almindelighed; nu vil jeg skride til disse som indeholdes udi denne Tome. Den første, som kaldes *Den Politiske Kande-Støber*, er af alle bleven mest censureret og haft den Lykke, som alle gode Comoedier gerne have, nemlig at en hob Mennesker derudover er bleven vreed. Man har beskyldet Autor derudi at have sigtet paa Øvrigheds Personer, da dog ingen Comoedie er til, der meer bør befalde Øvrighed, thi Satiren sigter alleene paa visse Pralere blant gemeene Folk udi Fristæder, der sidde paa Vertshuse og criticere over Borgemester og Raad, vide alting og dog intet. Slige Folks Characterer blive artig forestilled udi denne Kandestøber, som nogle af Raadet bilde ind at være bleven Øvrighed, paa det han kunde lære at kiende sig selv og vænne sig fra sin forrige Daarlighed. Jeg tviler paa, at nogen skal kunde vise mig en Comoedie meer honnete og meer moralsk; thi om nogen Feil er fornøden at forestille i et Skuespill, saa er denne, der gaaer saa meget i Svang blant Folk, som ikke vide det selv. Den kunde maaskee have saadan Virkning, om den blev spilled udi Holland eller andre fri Republikver, at en Kaesverkoeper skulde i lang Tid betænke sig at opregne de Feil, som en Turenne, en Eugenius har begaaet udi den eller den Campagne. Comoedien er ellers ikke mindre lystig end moralsk; thi 460 den har holdet Tilskuerne i Latter fra Begyndelsen til Enden, og derfor af alle er spilled med størst Profit for de Vedkommende.

Den anden kaldes *Den Vægelsindede*, en rar Character, som ikke er udført i nogen Comoedie; thi Autor har bemøjet sig ikke alleene at skrive nye Comoedier, men ogsaa rare, da de fleeste fremmede, endogsaa mange af Molières, ikke aldeles ere saa nye, som Folk bilder sig ind. Udi denne Comoedie er Hoved-Personen en Dame, der har sexten Sind om Dagen, hvilken Character jo vanskeligere den er at forestille, jo større Berømmelse har den forhvert Madame Montaigu, der har ført den saa vel ud. Ikke desmindre er den dog ej spillet med den Fremgang som den forrige, formedelst nogle alvorlige Scener, som de fleeste ikke begrebe udi førstningen. Saa der ere adskillige Meeninger om samme Stykke; thi nogle holde det nest Barberen for det sletteste, store Kiendere derimod af alle fem for det beste.

Den tredie Comoedie heeder *Jean de France* eller *Hans Frandsen*, hvilken saasom den er en bitter Satire mod de saa kaldte Petits Maitres, der sætte deres Fædrene Arv til Udenlands for at glemme deres eget Sprog og forgive Landet med fremmede Moder, saa holdes den for vores Nation det nyttigste Stykke, og saasom den er ikke mindre latterlig end skarp, saa har den fundet en synderlig Behag saa vel hos høje som lave, og holdes for den kostbareste.

Den fjerde kaldes *Jeppe paa Bierget* eller *Den forvandlede Bonde*, en af Bidermanni gamle Historier, som Autor har udført i en Comoedie. Dette er den eeneste Materie, som ikke er opspunden udi Autors egen Hierne, hvorfor han ingen Berømmelse forlanger deraf, hvor vel de artige Kløgter, som legges udi Bondens Mund, og bevæge alle slags Tilskuere til idelig Latter, ere hans egne. Den blev spillet første gang meget ilde, formedelst en Forvirring som samme Aften reisede sig blant Acteurerne, men anden gang alle Folk til Fornøjelse, sær formedelst Personen Monsieur Gram, der agerer saa naturlig en Siellands Bonde.

461

Den femte Comoedie heeder *Mester Gert Westphaler*, hvor udi Hovedpersonen er en der dræber Folk med Snak. Dette Stykke havde kun tynd Lykke første Præsentation; thi saasom Personen havde kun tre Materier at tale om, saa syntes de fleeste, at de ofte Repetitioner gjorde Comoedien ubehagelig. Autor derfor, saasom han merkede, at man ikke gav agt paa Comoediens rette Øje-Merke, tog sig for anden gang at forklare den ved en Prologus, og vise, at just i det, som man lastede, bestod Stykkets Dyd, hvilket havde saadan Virkning at Comoedien anden gang blev ligesaa meget roset, som den forrige gang blev lastet, og vil i Fremtiden efter all Anseelse passere for et af Autoris beste Stykker.

Disse Comoedier ere bleven spillet vexelviis med de allerstørste Comoedier oversatte af Fransken, hvorudover de have staaet større Fare end nogle andre nye-giorte Stykker. Thi Molières Comoedier hvorvel de ere saa forslidte paa andre Steder, at de hart ad ikke kand bruges uden i Nøds-Fald meer, saa dog passere de her for gandske nye blant Folk, som ikke forstaaer Fransk; Saa at disse Originaler have holdet Stand med de Franske, ikke fordi de vare nye, men fordi de ere blevne holdet ligesaa gode, hvorvel derudi er intet for Øynene, ingen Machiner, Præsentationer, Masqverader og andet deslige, som lokker fleere Tilskuere, end Comoedien i sig selv, som kand sees af den borgerlige Edelmand, hvilken, omendskiønt det er et af Molières slette Stykker, holder bedre Stand end Gnieren, som er det beste, alleeneste for den Tyrkiske Mufti og Masqveraden, hvorpaa de største Kiendere dog mest støde sig. Saa at den Behag, som Folk har fundet i disse nye Stykker, reiser sig alleene af Comoedierne i sig selv, saasom Autor intet har givet for Øynene, men alleene for Ørene, og ikke fordervet Comoedierne ved selsomme Præsentationer for at behage Galleriet, eller sæt dem for meget paa Skruer for alleene at behage Logerne. De Comoedier ere i mine Tanker de beste, som behage alle, hvorfor jeg regner ikke Molières Misanthrope for andet end en smuk 462 og sindrig Samtale, men ikke for nogen god Comoedie, saasom den ene Part der udi fattes, som kaldes

Festivitas, Gayeté og Konst at komme Folk til at lee.

Autor har derforuden skrevet en hob andre Comoedier, og ved saadant og andet hans idelige Møye og Arbeide forarsaget, at vores Danske, som tilforn i ingen Anseelse hidindtil har været, nu omstunder reiser Hovedet i Veiret baade mod det Franske og Engelske.

Foruden de Stykker, som findes udi denne Tome, har han gjort 10 andre, som ligge færdige, nemlig:

- 6. *Barselstuen.*
- 7. *Den Ellefte Junii.*
- 8. *Jacob von Tyboe eller Den stortalende Soldat.*
- 9. *Den Stundesløse.*
- 10. *Johannes Montanus eller Hans Berg.*
- 11. *Don Ranudo de Colibrados eller Fattigdom og Hoffart.*
- 12. *Ulysses von Ithacia eller En Tydsk Comoedie.*
- 13. *En Comoedie kaldet Uden Hoved og Hale.*
- 14. *Hexerie eller Blind Allarm.*
- 15. *Melampe, en Tragoedie.*